

SCIENCE PROBLEMS.UZ

ISSN: 2181-1342 (ONLINE)

№ 4 (3) - 2023

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ
ДОЛЗАРЬ МУАММОЛАРИ

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ
СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES
AND SOCIAL SCIENCES

ЭЛЕКТРОН ЖУРНАЛ

ЭЛЕКТРОННЫЙ ЖУРНАЛ

ELECTRONIC JOURNAL

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 4 (3)-2023

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2023

БОШ МУҲАРРИР:

ИСАНОВА ФЕРУЗА ТУЛҚИНОВНА

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Аброр – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакарров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Носирходжаева Гулнора Абдукаххаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАР:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Гайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Хашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Тайланова Шоҳида Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Василя Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш

ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбахор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психологияси кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарқанд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодира Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

Содиқова Шоҳида Мархабоевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атакулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхати (Рўйхатга) киритилган.

Crossref DOI:

Таҳририят Crossref DOI нинг расмий аъзоси ҳисобланади ва 10.47.390 DOI префиксига эга. Ҳар бир нашр ва илмий мақолага индивидуал Crossref DOI рақами берилади.

Google Scholar

Журнал Google Scholar (Академия) да индексацияланади.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.
Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
масъулияти чекланган жамият.

Таҳририят манзили:

Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил: scienceproblems.uz@gmail.com
Телеграм канал: https://t.me/scienceproblems_uz

МУНДАРИЖА

07.00.00 – ТАРИХ ФАНЛАРИ

Gadoyev Dadaxon Hayrulloevich
“ХО‘JA PESHKO” MASJIDI TARIXI 9-14

Raxmatulloev Murodjon Xikmatulloevich
MATBUOT VA OMMAVIY AXBOROT VOSITALARINING RIVOJLANISHIDA SO‘Z ERKINLIGINING
MINTAQAVIY-HUQUQIY ASOSLARI..... 15-20

08.00.00 – ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ

Курпаяниди Константин Иванович
НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ МЕТОДОЛОГИИ ИССЛЕДОВАНИЯ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЙ
СРЕДЫ МАЛЫХ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ 21-34

Камбаров Жамолдин Хикматиллаевич
РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТНИНГ БОЗОР ҚОНУНЛАРИГА ТАЪСИРИ ТАДҚИҚИ 35-45

Паязов Мурод Максудович
“ЎЗБЕКИСТОН ТЕМИР ЙЎЛЛАРИ” АЖДА ХИЗМАТЛАР БОЗОРИДАГИ БОШҚАРУВ
СТРАТЕГИЯСИНИ ИШЛАБ ЧИҚИШ..... 46-59

Рўзиев Абдумалик Ортиғалиевич
ИННОВАЦИОН ИҚТИСОДИЁТНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА РАҚАМЛАШТИРИШНИ
БАҲОЛАШ ХАЛҚАРО АМАЛИЁТИ 60-74

Хожаев Азизхон Саидалохонович
ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИНИНГ МОЛИЯВИЙ БАРҚАРОРЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШДА
БЮДЖЕТДАН ТАШҚАРИ МАБЛАҒЛАРНИНГ ШАКЛЛАНИШИ, ЎРНИ ВА УЛАРНИНГ
ТАҲЛИЛИЙ ЖИҲАТЛАРИ 75-87

Хўжанова Гулшода Отамуродовна
САНОАТ КОРХОНАЛАРИДА КЛАСТЕРЛАРНИНГ АҲАМИЯТИ 88-93

Хатраева Сайуора Nasimovna, Pirimqulov Жаҳонгир
АНОЛИ OZIQ-OVQAT XAVFSIZLIGINI TA‘MINLASHDA O‘SIMLIKCHILIK TARMOG‘INI
RIVOJLANTIRISH TENDENSIYASI 94-99

Пардаева Шаҳноза Абдинабиевна
МОЛИЯВИЙ НАТИЖАЛАРНИНГ СТРАТЕГИК БОШҚАРУВ ҲИСОБИ МЕТОДОЛОГИЯСИНИ
ТАКОМИЛЛАШТИРИШ..... 100-105

Очилова Наргиза Акрамовна
ЗНАЧЕНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ФАКТОРОВ В РАЗВИТИИ ДЕХКАНСКИХ И ПОДСОБНЫХ
ХОЗЯЙСТВ 106-112

Alimardonova Zebuniso

SURXONDARYO VILOYATINING MAMLAKATIMIZ TURIZM SOHASINI RIVOJLANTIRISHDAGI
O'RNINI VA ASOSIY RIVOJLANISH TENDENSIYALARINING TAHLILI113-118

09.00.00 – ФАЛСАФА ФАҲЛАРИ

Khakimov Nazar, Amridinova Dilrabo, Kurbanova Sevara

TEACHING SOCIAL HUMANITARIAN SUBJECTS IN UNIVERSITY: NAVIGATING COMPLEXITIES
AND CONTROVERSIES IN THE CLASSROOM TO EMPOWER STUDENTS119-125

Bayaliev Djaxongir Kaynarbekovich

GLOBALSHUV JARAYONIDA DINIY VA DINYOVIY G'OYALARNING RIVOJLANISH
TENDENSIYALARI126-132

Raurova Ra'no Soyibovna

XOJA ISMAT BUXORIY MANAVIY BARKAMOLLIKKA ERISHISH HAQIDA133-137

Yusubov Jaloliddin Kadamovich

JAHON ILM-FANIDA ABU NASR FOROBIY ILMIY-MADANIY MEROSINING TUTGAN O'RNINI VA
AHAMIYATI138-145

Xolmirzaev Nodirjon Низомжонович

ШАҲАРЛАР ЭКОЛОГИЯСИНИ САҚЛАШНИНГ ДОЛЗАРБ МАСАЛАЛАРИ146-151

Қиличев Абдор

АМИР ТЕМУР ДАВЛАТИДА БОШҚАРУВ ИНСТИТУТЛАРИ152-162

Мамасалиев Мирзоулуф Мирсаидович

АМИР ТЕМУРНИНГ ТАШҚИ СИЁСАТДАГИ ФАЛСАФИЙ - АХЛОҚИЙ ЖИҲАТЛАР163-169

Tag'oyeva Dilnavoz Narziqulovna

JADIDLAR MA'NAVIY MEROSIDA XOTIN-QIZLAR TARBIYASI170-175

10.00.00 – ФИЛОЛОГИЯ ФАҲЛАРИ

Жумаева Феруза Рузикуловна

ТРАНСПОЗИЦИЯ ВНУТРИ КАЧЕСТВЕННЫХ И НЕКАЧЕСТВЕННЫХ
АДЪЕКТИВОВ176-181

Fayziyeva Aziza Anvarovna

KONSEPTUAL METAFORIK MODELLARNING O'ZBEK TILIGA
TARJIMASIDA EKVIVALENTLIK182-187

Кадиров Камол Намазович

ИЗУЧЕНИЕ ВОЛШЕБНЫХ СКАЗОК В МИРОВОЙ ФОЛЬКЛОРИСТИКЕ188-194

Normamatov Farrux Komiljon o'g'li
LINGVOMADANIYATSHUNOSLIK VA KOGNITIV TILSHUNOSLIKNING O'ZARO ALOQASI VA
ULARDA KONSEPTNING AHAMIYATI195-202

Камилова Дурдона Козимджановна
ТИЛЛАРДА “БИЗНЕС ВА ТАДБИРКОРЛИК” ТЕРМИНЛАРИНИНГ СТРУКТУРАЛ
ШАКЛЛАНИШИ203-209

12.00.00 - ЮРИДИК ФАНЛАР

Ismatullayev Otabek Taxirovich, Maxmudov Bahodir Hakimjon o'g'li
ATROF-MUHITNI MUHOFAZA QILISH VA EKOLOGIK JINOYATLARNI
TERGOV QILISHDA XORIY TAJRIBASI210-215

Икромов Шерзод Рахимджанович
ЕТИМ БОЛАЛАР ВА ОТА-ОНА ҚАРМОҒИДАН МАҲРУМ БЎЛГАН БОЛАЛАРГА ДОИР
МАЪЛУМОТЛАРНИ СИР САҚЛАШНИНГ ҲУҚУҚИЙ МУАММОЛАРИ216-221

13.00.00 - ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ

Jurayev Bobomurod Tojiyevich
SOMONIYLAR DAVRI MUTAFAKKIRLARINING PEDAGOGIK TA'LIMOTLARIDA
VATANPARVARLIK TARBIYASI MASALALARI222-226

Хакимова Мақсадхон Дилшодбековна
ЎТКУР ЮРАК КИРЛАРИНИ ЮВАДУРҒОН ТОЗА МАЪРИФАТ СУВИ227-233

Abdullayev Madiyar Daniyar o'g'li
XORIJIY MAMLAKATLARDA GEOGRAFIYA TA'LIMI MUAMMOLARI234-240

Nasritdinova Madina Nurullayevna
ARTPEDAGOGIK YONDASHUV ASOSIDA BO'LAJAK MUSIQA TA'LIMI O'QITUVCHILARINING
IJODKORLIK QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHNING DIDAKTIK TA'MINOTI241-246

Botirova Sevara Mamurovna
PEDAGOGIKADA ZAMONAVIY KOMMUNIKATSIYA MODELLARI247-253

Sarvarova Gulshan Israfilovna
THE ROLE OF ASSESSMENT LITERACY IN EFL254-258

Хамидова Зайнура Рамазоновна
УМУМИЙ ЎРТА ТАЪЛИМ МАКТАБ ДИРЕКТОРЛАРИНИНГ БОШҚАРУВ ФАОЛИЯТИНИ
БАҲОЛАШДА КОНЦЕПТУАЛ ЁНДАШУВЛАР259-264

Jumayev Sohijon Botirboyevich
O'QUV-MASHG'ULOT GURUHLARIDA SHUG'ULLANUVCHI 11 YOSHLI KURASHCHILARNING
UMUMIY JISMONIY TAYYORGARLIGI DINAMIKASI265-271

<i>Tursunova Mukhabbat Ikromovna</i> THE POWER OF PERSONALIZATION: UNLOCKING SUCCESS WITH AN INDIVIDUAL STRATEGY FOR ENGLISH TEACHERS	272-277
<i>Samadova Sarvinoz Samad qizi</i> BAG'RIKENGLIK TARBIYASI – DAVR TALABI	278-283
<i>Ismailova Guzal Fayzullayevna</i> PEDAGOGIKA OLIY O'QUV YURTI CHET TILI YO'NALISHI TALABALARNING MUSTAQIL ISHLARINI TASHKIL ETISHDA TIZIMLI YONDASHUVLAR	284-289
<i>Землянкина Юлианна Искандаровна</i> ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПРИМЕНЕНИЯ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ НА УРОКАХ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА	290-298
<i>Samadova Marg'uba Kuchkarovna, Ziyayeva Muhayyo Usmanjonovna</i> COMPULSORY METHODS IN TEACHING ESP	299-303

10.00.00 – Филология фанлари

Fayziyeva Aziza Anvarovna

Buxoro davlat universiteti Tarjimashunoslik
va lingvodidaktika kafedrasida katta o'qituvchisi
a.a.fayzieva@buxdu.uz

KONSEPTUAL METAFORIK MODELLARNING O'ZBEK TILIGA TARJIMASIDA EKVIVALENTLIK

Annotatsiya. Mazkur maqolada shaxsiy rivojlanish lingvodiskursi materiallarida tahlilga toptilgan konseptual metaforalar va ularning o'zbek tiliga tarjimalari ko'rib o'tildi. Shaxsiy rivojlanish adabiyotiga xos antroposentrik xarakter unda voqelangan konseptual metaforalarning turlari va ma'noviy guruhlariga bevosita ta'sir qilgan. Ayniqsa, hayot uchun muhim jabhalar vaqt, hayotning o'zi, aqliy faoliyat, hissiyotlar, o'lim kabi mavzularning konseptuallashuvi metaforik modellarda voqelanadi.

Kalit so'zlar: konseptual metafora, orientatsion metafora, strukturaviy metafora, ontologik metafora, ekvivalentlik, metaforik model, metaforik proeksiya.

Файзиева Азиза Анваровна,

Бухарский государственный университет
Старший преподаватель кафедры
переводоведения и языкознания

ЭКВИВАЛЕНТНОСТЬ ПРИ ПЕРЕВОДЕ КОНЦЕПТУАЛЬНО-МЕТАФОРИЧЕСКИХ МОДЕЛЕЙ НА УЗБЕКСКИЙ ЯЗЫК

Аннотация. В данной статье были рассмотрены концептуальные метафоры, проанализированные в материалах языкового дискурса личностного развития и их переводы на узбекский язык. Антропоцентрический характер, свойственный личностно-развивающей литературе, непосредственно повлиял на типы и смысловые группы встречающихся в ней концептуальных метафор. Концептуализация таких тем, особенно важных для жизни, как время, сама жизнь, мыслительная деятельность, эмоции, смерть, осуществляется в метафорических моделях.

Ключевые слова: концептуальная метафора, ориентационная метафора, структурная метафора, онтологическая метафора, эквивалентность, метафорическая модель, метафорическая проекция.

Fayziyeva Aziza Anvarovna,

Bukhara State University Senior teacher
of the Department of Translation
Studies and Linguodidactics

EQUIVALENCE IN THE TRANSLATION OF CONCEPTUAL METAPHORICAL MODELS INTO UZBEK

Abstract. In this article, the conceptual metaphors analyzed in the materials of the language discourse of personal development and their translations into the Uzbek language were considered. The anthropocentric character inherent in personality-developing literature directly influenced the types and semantic groups of

conceptual metaphors encountered in it. The conceptualization of such topics, especially important for life, as time, life itself, mental activity, emotions, death, is carried out in metaphorical models.

Key words: conceptual metaphor, orientational metaphor, structural metaphor, ontological metaphor, equivalence, metaphorical model, metaphorical projection.

<https://doi.org/10.47390/A1342V3I4Y2023N22>

Kirish

Yaqin o'tmishda vujudga kelgan metaforaga kognitivistik yondashuv tarjimashunoslikda ham o'z aksini topdi. Kognitivistika nuqtai nazaridan qaraganda, turli tillar bu unda so'zlashuvchi insonlarning tafakkur tizimiga kirish va uni anglashning usuli hisoblanadi. Metaforalar esa kognitiv jarayon mahsuli bo'lib, turli tillarda dunyoni bilish va anglash jarayoni tilda o'xshash yoki farqli lingvistik obraz bilan ifodalanadi. Ma'lum madaniyatga xos metaforani o'rganish uning ushbu madaniyatda eksperiensial tajriba qanday tuzilishini o'rganish imkonini beradi. N.Mandelblitning "Kognitiv tarjima gipotezasi"ga ko'ra, metaforalarni tarjima qilishda ikkita kognitiv ssenariy qo'llanilishi mumkin:

1) a similar mapping condition (o'xshash metaforik proeksiya holati) (SMC) shunday jarayonki, tarjima natijasida konseptual siljish sodir bo'lmaydi;

2) a different mapping condition (farqli metaforik proeksiya holati) (DMC) tarjima jarayonida asl matn va tarjima matni o'rtasida konseptual siljish sodir bo'ladigan vaziyatni tavsiflaydi [1;485-b].

Adabiyotlar sharhi.

N.Mandelblit agar manba til va o'girilayotgan til o'xshash ifoda vositalariga ega bo'lsa, metaforani tarjima qilish o'girilayotgan tildagi ekvivalent metaforani tanlash orqali amalga oshiriladi, deb hisoblaydi. Biroq manba til o'girilayotgan tilga qaraganda farqli metaforik proeksiya shartlariga amal qilsa, metafora tarjimasi tapjimon uchun muammoli bo'lganda tarjima jarayoni undan ko'p vaqt talab etadi. Bunda metafora o'xshatish, perifraza, havola berish, tushuntirish yoki tushirib qoldirish orqali tarjima qilinadi [1; 485-495-b].

A.Deygnan, D.Gabris va S.Solska fikricha, Mandelblit taklif etgan model metaforalar tarjimasining boshqa usullari bilan ham to'ldirilishi mumkin:

1) o'xshash konseptual metafora va ekvivalent lingvistik ifoda;

2) o'xshash konseptual metafora va farqli lingvistik ifoda;

3) farqli konseptual metaforadan foydalanish;

4) konseptual metaforani tushirib qoldirish [2; 353-b].

Metaforik modellarni uzatishda ekvivalentlik darajalarining taqsimlanishi dunyo konseptual va lingvistik manzaralaridagi farqlarga bog'liq. Tarjimani baholashda kognitiv tushuncha, asl matn va uning tarjimasi o'rtasidagi semantik muvofiqlik darajasi tarjima texnikasi xususiyatlari bilan barobar ahamiyatga ega. Shu bilan birga, eng to'g'ri tarjima qilishga, ya'ni ekvivalentlik normasiga rioya qilishga intilayotgan tarjimon ekvivalentlik me'yoridan ustun bo'lgan boshqa tarjima normalarini, bipinchi navbatda, pragmatik va tarjima nutqi me'yorlarini hisobga olishi kerak. A.Deygnan, D.Gabris va S.Solska tomonidan taklif qilingan kognitiv tarjima nazariyasiga ko'ra konseptual metafora tarjimasining 4 xil usuli asosida shaxsiy rivojlanish diskursida metaforik modellarni konseptual darajada

ko'chirishning mexanizmlari tahlil qilindi. Quyida esa konseptual modelning saqlanishi va uning o'xshash lingvistik ifoda orqali tarjimai tahlilini ko'rib o'tamiz:

Bunday holda, asliyat matni va tarjima o'rtasidagi nisbiy muqobillikning eng yuqori darajasiga erishiladi, bu ekvivalentlik boshqa tarjima me'yorlariga, xususan, pragmatik va tarjima nutqi me'yorlariga zid bo'lmaganda amalga oshirilishi mumkin.

LIFE IS A JOURNEY / HAYOT – SAYOHAT metaforik modeli bo'yicha olingan misollar tarjimai tahlilini ko'rib chiqsak:

Just as I was lost on the road, I was lost in life as well – unsure of exactly where I was going or why I was moving in that direction. (The Café on the Edge of the World, P.6.) // Yo'l chetida adashib qolganimdek, hayotda ham adashib qolgandim – qayoqqa ketayotganim va nima uchun xuddi shu tomonga ketayotganimni sirayam tushunmasdim. (Yr chekkasidagi qahvaxona, B. 6.)

Sure. You feel inspired to because they seem so..." I paused, looking for right words. – "on the right path?" Casey asked. (The Café on the Edge of the World, P. 77.) // Albatta! Buni qilishni xohlaysiz, chunki bunday odamlap... – men mos so'zlapni axtapgan ko'yi jim qoldim. – Ishonchli yo'ldan bopishayotgani uchunmi? Sekingina shipshitdi Keysi. (Yer chekkasidagi qahvaxona, B. 88.)

Be active in choosing your own path, or it will be chosen for you. (The Café on the Edge of the World, P. 82) // O'z shaxsiy yo'lingni faol tanla, aksincha, tanlovni sendan toptib olishadi. (Yer chekkasidagi qahvaxona, B. 95.)

Muhokama

Yuqoridagi misollardan ko'rinadiki, mazkur metaforik modelda manba va maqsad sohalar o'zbek tili tarjimasida ham o'zgarishsiz qolgan, ya'ni o'xshash konseptual metafora hamda ekvivalent lingvistik ifodalardan foydalanilgan. Buning sababi shundaki, hayotni sayohat singari anglash, hayotiy maqsadlar tomon yurish yo'lda yurish kabi o'zbek tilida ham o'z ifodasini topgan. Shuning uchun tarjimon konseptual metaforalarni hech qanday o'zgarishlarsiz o'zbek tilida qayta yaratgan. Ingliz va o'zbek xalqi tarixan masofalar olisligi sabab juda yaqin aloqalarga ega bo'lmagan bo'lsa-da, insoniyat tajribasi va madaniyatining mushtarakligi yuqorida tahlilga tortilgan konseptual metaforalarda o'z isbotini topgan.

Ingliz va o'zbek tillarida konseptual metaforalarning mushtarak jihatlarini hayot bilan bog'liq boshqa misolda ham ko'rish mumkin.

"Mitch," he continued, softly now, "you don't understand. I want to tell you about my life. I want to tell you before I can't tell you anymore." His voice dropped to a whisper. "I want someone to hear my story. Will you?" (Tuesdays with Morrie, P.19.) // – Mich, – davom etdi u yushoqroq ohangda, – sen tushunmayapsan. Men senga o'z hayotimni gapirib bermoqchiman. Tildan qolmasimdan, aytib olay deyapman. Uning ovozi pasayib, shivirlashga o'tdi. – Kimdir mening hikoyamga quloq tutsa deymen. Sen tinglaysan-a? (Morrining seshanba darslari, B. 54.)

LIFE IS A STORY / HAYOT – HIKOYA metaforik modeli ingliz tili uchun shakllanib ulgurgan tushunchalar tizimi bo'lib, ingliz lingvomadaniyatida hayot nafaqat sayohat singari, balki hikoya tarzida ham tushuniladi. Insonlar boshlaridan o'tkazgan voqealar, o'tmishlari haqida so'zlaganda uni boshqalarga qiziq hikoya deb tasavvur qiladilar, bunda so'zlovchi bamisoli muallif, o'z hikoyasini so'zlaydi. Haqiqatan ham, yozuvchi hikoya muallifi bo'lganidek, hayot hikoyasi muallifi uni yashagan inson. Odatda, o'tmish haqida gapirganda hayotga hikoya tarzida qaraladi. Ingliz tilidagi story so'zining etimologiyasiga nazar tashlasak, historia (lotin)

→ estorie (anglo-norman fransuz) → storie (o'rta davrlar ingliz tili) → story (zamonaviy ingliz tili) ko'rinishida shakllangan bo'lib, history (tarix, o'tmish) va story bitta asosdan kelib chiqqan.

O'zbek tilida hayotning hikoya sifatida qabul qilinishi milliy madaniyatda aks etadi, shuning uchun ushbu konseptual metaforaning tarjimasini tarjimon uchun qiyinchilik uyg'otmaydi. O'zbek tilida HAYOT – HIKOYA metaforik modelining HAYOT – KITOB shakli uchraydi.

Hayot kitobini bexos varaqlab,

Men o'tgan umrga achinmay qo'ydim.

Tabassum o'rnida kuldim charaqlab.

Suyish kerak bo'lsa – telbacha suydim. (Zulfiya)

Ko'rinadiki, o'tmish haqida bildiriladigan fikrlarda hayot kitob, hikoya tushunchalari bilan assotsiatsiyalanadi.

The thing is, John, life is an amazing story. It's that sometimes we forget we're the author, and we can write it however we want. (The Café on the Edge of the World, P.92-93.) // Jon asil ajoyib qissa bu hayot. Hamma gap shundaki, ko'pchilik uning muallifi o'zlari ekani va uni o'zlari xohlagandek yozishlari mumkinligini anglamaydilar. (Yer chekkasidagi qahvaxona, B. 106.)

Yuqoridagi misolda ham HAYOT – HIKOYA konseptual metaforasi ikkala tilda birdek lingvistik birliklar bilan tizimlashgan: life is an amazing story – asil ajoyib qissa bu hayot, author – muallif, we can write – o'zlari xohlagandek yozishlari. Kognitiv xaritalash har uchta vaziyatda bir xil, ekvivalent tarzda amalga oshgan. Life is an amazing story tarjimasida tarjimon hayot so'ziga urg'u berib, uni ta'kidlab ko'rsatish uchun inversiya usulini qo'llagan. Konseptlarning o'xshashligi ularning tilda lingvistik ifodalanishida ham o'xshashlikka asos bo'lgan.

Fikr va g'oyalar ongdagi obyektlar bo'lsa, hissiyotlar yurakdagi ob'ektlardir. Quyidagi misolda HEART IS A CONTAINER FOR EMOTIONS / YURAK – HISSIYOTLAR KONTEYNERI metaforik modeli HISSIYOTLAR – SUYUQLIK metaforik modeli bilan birga kelganini ko'rish mumkin.

My irritation vanished. I didn't have to worry about controlling my attitude or my behavior; my heart was filled with the man's pain. Feelings of sympathy and compassion flowed freely. (7 Habits of Highly Effective People, P.14.) // Mendagi jahl g'oyib bo'ldi. Endi men munosabatim yoki xulq-atvorimni nazorat qilish to'g'risida umuman o'ylamasdim; qalbim yonimdagi odamning iztirobi bilan limmo-lim to'lgan edi. Rahm-shafqat va tasalli hislari o'z-o'zidan quyilib kela boshladi. (Muvaffaqiyatli insonlarning 7 ko'nikmasi, B.27.)

Ingliz tilidagi misolni o'zbek tiliga tarjimasini bilan qiyoslasak, ikkala tilda ham ekvivalent lingvistik ifoda yordamida bir xil metaforik model voqelangan, ya'ni HEART IS A CONTAINER FOR LIQUID EMOTIONS/YURAK – SUYUQ HISSIYOTLAR KONTEYNERI. Ikki konseptual metaforaning birlashuvidan hosil bo'lgan ushbu kognitiv model insonning ichki borlig'i bilan bo'lgan jismoniy eksperiensial holati natijasida vujudga keladi. Hissiyotlarning yurakda joylashuvi hamda suyuqlik holatida tasavvur qilinishi tomirlarda oqadigan qonning ma'lum hissiy holatda tezlashuvi tajribasidan kelib chiqqan. Sababi insonlar biror hodisaga muloqotda murojaat qilishganda eng avval jismoniy tajribalariga asoslanishadi. Shunday ekan, konseptual metaforalarning yaralishida mantiqiy sabablarga suyaniladi.

More and more I felt like I was busy trading my life for money, and it no longer seemed like such a good trade.(The Café on the Edge of the World, P.6-7.) // Nazarimda hayotimni pulga

almashgandayman, biroq bunday mavoza meni sirayam qoniqtirmayapti. (Yr chekkasidagi qahvaxona, B. 6.)

Yuqoridagi misolda hayot abstraktlik mohiyatini yo'qotib, konkret obyekt ko'rinishida ifodalangan. Hayotni sotsa, pulga almasha, oldi-berdi qilsa bo'ladigan narsa ekaniga trading my life for money jumlasini ishora qilib, o'zbek tilidagi tarjimada hayotimni pulga almashgandayman jumlasini yuqoridagi iboraning adekvat tarjimasi bo'la olgan. Natijada ikki tilda birdek LIFE IS AN OBJECT / HAYOT – OBYEKT metaforik modeli yaratilgan.

Natija

Tillar tadqiqi ko'rsatadiki, kasalliklar, qiyinchiliklar tilda so'zlashuvchi jamiyat a'zolari tomonidan dushman sifatida baholanadi. Inson mazkur holatlarni bartaraf etish uchun u bilan kurashadi, uni yengishga harakat qiladi. Aslida butunlay mavhum, faqat tafakkurda mavjud holatlar tilda moddiyliklashadi. Quyidagi misollarda buni kuzatish mumkin:

(1) As my old professor searched for answers, the disease took him over, day by day, week by week. (Tuesdays with Morrie, P.4.) // Keksa professorim savollariga javob izlar ekan, kasallik uni tobora yengib borardi: kundan kun, haftama hafta. (Morrining seshanba darslari, B. 9.)

(2) Morrie had amyotrophic lateral sclerosis (ALS), Lou Gehrig's disease, a brutal, unforgiving illness of the neurological system. (Tuesdays with Morrie, P.3.) // Morrinda yon amiotrofik skleroz, asab tizimining beshafqat xastaligi Lu Gerig kasalligi aniqlanibdi. (Morrining seshanba darslari, B.8.)

(3) "Do not stop your lives," he told them. "Otherwise, this disease will have ruined three of us instead of one." (Tuesdays with Morrie, R.27.) // – Yashashdan to'xtamang, – dedi u o'g'illariga. – Aks holda, bu dard bir emas, uch kishining hayotini vayron qilgan bo'ladi. (Morrining seshanba darslari, B.78.)

(4) And so he fought back. He battled the disease in Spain, where he lived, with the aid of an experimental drug that was not—and still is not—available in the United States. (Tuesdays with Morrie, R.28.) // Shunday qilib, ukam jangga kirishdi. Bu paytda u Ispaniyada yashardi; o'sha vaqtlarda, hatto hozir ham AQShda mavjud bo'lmagan, endi sinab ko'rilayotgan dorilar yordamida dard bilan kurashardi. (Morrining seshanba darslari, B.81.)

Misolning ingliz tilidagi qismida qo'llangan the disease took him over, brutal, unforgiving illness, disease will have ruined three of us, he fought back, battled the disease kabi jumalalarda TREATING ILLNESS IS FIGHTING A WAR / KASALLIKNI DAVOLASH – JANGDA KURASHISH metaforik modelining yorqin ifodasi namoyon bo'lgan. Mazkur metaforik modelning bir nechta subshakllari mavjudki, ma'lum o'rinlarda ularning ham qo'llanilishi kuzatiladi. Jumladan, DISEASE IS AN ENEMY / KASALLIK – DUSHMAN, WINNING THE WAR IS BEING CURED FROM THE ILLNESS / URUSHDA G'OLIB BO'LISH – KASALLIKNI YENGISH, THE BODY IS THE BATTLEGROUND / TANA – JANG MAYDONI, BEING DEFEATED IS DYING / KURASHDA MAG'LUB BO'LISH – VAFOT ETISH.

Ingliz lingvomadaniyatida aks etgan konseptlar o'zbek konseptual olamida analogik tarzda uchraydi, bu, o'z navbatida, tarjimada ularni to'la qayta yaratishga imkon beradi. Ammo lingvistik jihatdan farqlar tufayli tarjima jarayonida ayrim tarjima texnikalarini qo'llashga to'g'ri kelgan. Xususan, ikkinchi misolda brutal, unforgiving illness jumlasidagi unforgiving sifati kechirmas ma'nosiga ega bo'lib, tarjimada tushirib qoldirilgan: faqat brutal (beshafqat) so'zi orqali KASALLIK – DUSHMAN metaforik modeli qayta proektsiyalangan. Uchinchi misolda,

aksincha, tarjimaning pragmatik ta'siri hayot so'zini qo'shish orqali yanada kuchaygan – disease will have ruined three of us, ya'ni Kasallik uchalamizni vayron qilardi o'rnida dard, uch kishining hayotini vayron qilgan bo'lardi shaklida berilgan. Asliyat matnida hayot implitsit tarzda kelgan, bir kasallik uch kishining jismoniy emas, balki ruhiyati orqali hayotini vayron qilishiga ishora qilingan.

Shaxsiy rivojlanishga oid asarlarda metaforik modellar ko'p hollarda tarjima tilida o'xshash metaforik model shaklida o'giriladi. Bu esa ingliz va o'zbek xalqining vaqt, hayot, o'lim, aqliy va hissiy faoliyatga doir konseptuallashtirish jarayonlaridagi o'xshashliklarni ko'rsatdi. Manba sohaning farqli tushuncha bilan almashinuvi ingliz tilida mavjud idish metaforalarning ko'plab qo'llanilgan holatlarida namoyon bo'ldi.

Xulosa

O'zbek tilida mavjud bo'lmagan konseptual metaforalar tarjimada tushirib qoldirilgan qismlar ham borki, bu ikki tilning nafaqat madaniy, balki leksik-grammatik tizimidagi farqqa ham borib taqalishi ko'rildi. Ingliz tiliga xos bo'lgan metaforik tasvirlar ko'p hollarda o'zbek tilida yo'q yoki aksincha. Demak, metaforalarni ingliz tilidagi matndan o'zbekchaga ko'chirish har doim ham mumkin emas. Shuni inobatga olgan holda tarjima taqozosi bilan metaforik tasvirni o'zgartirish yoki tushirib qoldirish zarurati paydo bo'ladi.

Adabiyotlar/Literatura/References:

1. Covey S. The seven habits of highly effective people. – New York:Simon and Schuster, 1989. – 381p.
2. Deignan, A., Gabrys, D., & Solska, A. Teaching English metaphors using cross linguistic awareness-raising activities // ELT Journal. – 1997. – № 51(4). – P. 353.
3. Elbom M. Morrining seshanba darslari. – Toshkent: Yosh kuch, 2021. – 165 b.Mandelblit N. The cognitive view of metaphor and its implications for translation theory. Translation and Meaning, Part 3. – Maastricht: Universitaire Press, 1995. – P. 485.
4. Mitch A. Tuesdays with Morrie. – New York: Doubleday, 1997. – 192 p.
5. Streleckey J. The cafe on the edge of the world. – Aspen Light Publishing, 2020. – 136 p.
6. Tracy B. Eat that Frog. – Berrett-Koehler Publishers, 2002. – 129 p.
7. Kovi S.R. Muvaffaqiyatli insonlarning 7 ko'nikmasi. – Toshkent: Nihol, 2021. – 378 b.
8. Streleki J. Yer chekkasidagi qahvaxona. – Toshkent: Sharq-ziyo zakovati, 2021. – 208 b.
9. Treysi B. Samaradorlikning 21 yo'li. – Toshkent, 2021. – 92 b.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 4 (3) – 2023

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари” электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.
Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамият

Таҳририят манзили:
Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани,
Кичик Бешёғоч қўчаси, 70/10-уй.
Электрон манзил:
scienceproblems.uz@gmail.com
Телеграм канал:
https://t.me/scienceproblems_uz